

Oorkonden en Mededelingen

EEN KAPITTEL TE AARDENBURG !

Miraeus (*Opera diplomatica*, II, 877), heeft ons een paar oorkonden bewaard, waarin het gaat over de oprichting van een kapittel in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aardenburg. In het eerste stuk (2 juni 1293) wordt over het kapittel niet uitdrukkelijk gesproken; maar Miraeus, zoals uit het opschrift blijkt, heeft er een voorspel op deze inrichting in ontdekt. En terecht. Het is een overeenkomst tussen de bisschop van Doornik, Jean de Vassogne (1292-1300), en de abt van Sint-Baafs te Gent betreffende het patronaatsrecht te Aardenburg. Er wordt uitdrukkelijk in vermeld dat de abt van overouds in bezit is van het presentatierecht voor al de kerkelijke beneficies in de stad, zowel in de Maria- als in de Bavokerk. Aan dat recht wordt niet getornd. Alleen wordt een andere schikking getroffen voor de nieuwe beneficies die in de toekomst in de Onze-Lieve-Vrouwekerk (van de Bavo wordt niet gesproken) zullen gesticht worden en gedoteerd uit de oude of de nieuwe inkomsten van de kerk; en uit de giften en oblata die zeer belangrijk zijn in deze beevaartkerk, die haar gulden eeuw inzet. Deze nieuwe beneficies zullen beurtelings door de abt en de bisschop vergeven worden.

Er is hier wel een soort inbreuk gepleegd op de traditionele rechten van de patroon. Zijn patronaatsrecht is uiteraard onbeperkt wat de nieuwe beneficies betreft. Hij behoudt het zelfs in de dochterkerk die uit zijn kerk wordt genomen. Alleen zien we hem soms afstand doen van het presentatierecht ten gunste van een of ander weldoener, die het kapitaal voor een nieuwe stichting aanbrengt. Maar dat is een vrije beslissing van de kant van de patroon. En in ons geval kan men niet beweren dat de bisschop de fondsen heeft ingebracht, waaruit de voorgenomen nieuwe beneficies worden gedoteerd.

Dat alternatieve vergevingsrecht zal wel een andere uitzondering zijn (1) en is doorgaans een uitweg om aan betwistingen een eind te stellen. De bisschop van Doornik zal b.v. het alternatieve opdringen aan de abt van Sint-Andries voor het patronaat van Gistel en van de dochterkerken (Moere, Sint-Pieterskappelle, Zande, Zevekote) (2). We vinden nog het alternatieve te Eeklo, waar de kapittels van Doornik en Harelbeke over het bevestigingsrecht hadden getwist. Hier is echter geen spoor van betwisting. Deze „*appositio manus pontificis*” te Aardenburg heeft een speciale bedoeling, die zeer klaar wordt als we de volgende akte bij Miraeus lezen.

Miraeus heeft het verband aangeduid in het opschrift: de abt is patroon van de Onze-Lieve-Vrouwekerk „*ubi paulo post erectum fuit capitulum canonicorum*”.

Het tweede document is een dubbele oorkonde. Er is eerst een breve van Bonifatius VIII (9 juli 1295), gericht aan de bisschop en de abt, waardoor het kapittel in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aardenburg wordt ingesteld en de geadresseerden ermee gelast worden de breve uit te voeren. De aanvraag om te Aardenburg het kapittel op te richten is, volgens de bewoording van de breve zelf, van de bisschop uitgegaan. „*Petitio tua, frater episcope, nobis exhibita, continebat...*”. En verder: „*Quare pro parte tua, praedictae episcope, fuit nobis supplicatum ut in hac ecclesia faceremus hujusmodi collegium ordinari*”. De narratio moet van de supplicie zijn overgeschreven en was reeds in de akte van 2 juni 1293 vervat. Er zijn vier pastoors (3) en een hele reeks erfachtige kapelaans die een beneficie bezitten, plus een vlottende serie okkasio-

(1) Zeldzaam voor het presentatierecht zal dit „alternatieve” meer voorkomen in de distributie van de tienden, die oorspronkelijk wel met het presentatierecht meegingen, maar al heel vroeg ervan gescheiden worden. Het zijn de zogezeide „wieltienden”, „wiellanden”, waarover *Biekorf*, 1957, p. 304, 391, en 1958, p. 117.

(2) Zie: B. Janssens de Bisthoven, *De Sint-Andriesabdij en haar patronaatsrecht over Westvlaamsche parochies*, in *Miscellanea A. De Meyer*, en nu vooral N. Huygebaert, e.a., *Monasticon Belge*, III, Province de la Flandre Occidentale, 1e fasc., p. 97.

(3) De akte spreekt van de „vier” pastoors van Aardenburg. In elk van de twee kerken, de Bavo en de Onze-Lieve-Vrouw, waren slechts twee pastorele porties; zodat we uit deze akte mogen besluiten, dat ook de twee pastoors van de Bavo in het geplande kapittel een prebende moesten krijgen.

nele geestelijke bedienaars (*capellani annuales et conducti sacerdotes*). Maar de inkomsten zijn zo overvloedig dat een volledig kapittel gemakkelijk ermee kan onderhouden worden. Dienvolgens gelast de paus onze bisschop en abt uit zijn naam en gezag het kapittel in te stellen. En dat niettegenstaande de mogelijke tegenwerking van zekere leke provisoires, die sedert lange jaren de inkomsten van de Onze-Lieve-Vrouwekerk beheren, en zowel de geestelijke als de leke bedienaars het loon uitkeren. Deze laatste passus is van belang. Natuurlijk waren die leke provisoires en hun gezindheid te Rome slechts bekend door de inlichtingen van de bisschop. De abt, die in de hele zaak zowat op het tweede plan verdrongen schijnt, zal in heel het gebeuren een passieve rol gespeeld hebben. Misschien had hij slechts met tegenzin toegegeven; hij had toch van zijn goed recht afstand gedaan. Maar zich schrap stellen tegenover zijn eigen bisschop, is voor een geestelijke steeds gevaarlijk. En als die eigen bisschop nu Jean de Vassogne is, een gunsteling van de Franse koning die in deze dagen zijn groot offensief inzet tegen Vlaanderen, dan wordt dat dubbel gevaarlijk. Een meer vrije hand in de zaak hadden de provisoires bij wie de bisschop nog tegenstand duchtte. Staan we hier voor een gewoon geval van zelfverweer bij de *beati-possidentes*? Of krijgen we hier een staaltje van de burgerlijk-laïcizerende strekking, die zo duidelijk tot uitdrukking komt o.m. in de strijd die onze magistraten hebben aangeboden met het kerkelijk gezag om hun hospitalen als vrije burgerlijke instellingen te behouden? Of is die mogelijke tegenstand te verklaren door een zekere afkerigheid tegenover Jean de Vassogne, de oudkanselier van Frankrijk, die door de koning was opgedrongen voor de stoel te Doornik, om op deze grenspost de Franse politiek te dienen? Wat hij overigens onbevangen heeft gedaan, o.m. toen hij in 1297 graaf Gwijde van Dampierre in de ban sloeg. Met een kapittel te Aardenburg, waar de Fransgezinde prelaat een alternatief bevestigingsrecht bezat, konden nog voorstanders van de Franse politiek in deze Vlaamse uithoek gearachtereerd worden.

De paus gelast de bisschop en de abt met de uitvoering van zijn breve. Zij komen ter plaats een onderzoek instellen en vaardigen het dekreet van oprichting uit

(31 april 1296). Alles wordt tot in de puntjes geregeld. De vier pastoors krijgen een kanunniksprebende; verder worden twaalf nieuwe kanunniksprebenden opgericht en twee vikarijen. De kapelaans en kosters worden met dezelfde hoedanigheid in het nieuw kapittel opgenomen. Schikkingen voor de residentie en de distributies worden in de grote trekken geregeld. Er worden twee dignitarissen benoemd: pastoor Nikolaas wordt deken, en Jan de Liessin cantor.

Het kapittel is er dus. Het is er geweest. Toch volgens Miraeus, die bovenaan de eerste akte van 1293 noteert: *paulo post erectum fuit capitulum; quod nunc desit* — dat nu niet langer bestaat. De *Summa Statutorum* voor het bisdom Doornik van Jacques Legroux (1726) zegt van bisschop de Vassogne: *collegium canonicorum Altemburgi (sic) constituit, anno 1296* (blz. CXV). Het jaartal laat niet de minste twijfel over dat het hier ons geval geldt, en dat met de verkeerde schrijfwijze Aardenburg bedoeld is. Waar pater Kronenburg spreekt over de beevaart te Aardenburg (*Maria's Heerlijkheid in de Nederlanden*, VI, p. 68), maakt hij ook gewag van het kapittel van zestien kanunniken. Iedereen schijnt er wel akkoord over dat het kapittel werd ingericht — we bezitten als het ware de geboorteakte —, wel degelijk bestaan heeft en, zoals het Miraeus formuleert, later is ten onder gegaan. Voor het verdwijnen kunnen we moeilijk een andere oorzaak uitdenken dan de Geuzenberoerten, daar de Mariabeevaart te Aardenburg tot aan de troebelen heeft gebloeid.

Toch is er iets dat ons wantrouwig maakt. Hier hebben we dus een kapittel dat bijna drie eeuwen lang bestond en dat, behalve zijn geboorteakte, geen ander spoor in de geschiedenis heeft nagelaten. Wat vooral voor de middeleeuwen, toen de kapittels nog iets te zeggen hadden en feitelijk iets zeiden, nog al verwonderlijk is. Geen spoor van kapittelakten b.v. of van vermelding in de rekeningen of andere bescheiden die voor Aardenburg niet zo zeldzaam zijn. De leke provisores en ontvangers blijven tot in 1600 vermeld, terwijl men steeds blijft spreken van „den gheselschepe van den chore”, een uitdrukking die in niet-collegiale kerken voor het „commuyn” in gebruik blijft. En niet op kanunniken slaat.

Uit de hieronder afgedrukte oorkonde blijkt dat het kapittel te Aardenburg, al werd het in 1296 opgericht, nog niet tot stand gekomen was in 1360, en dat toen over de inrichting nog steeds te Rome werd onderhandeld. Lodewijk van Nevers, die zich de zaak had aangetrokken en ten gunste van de zo lang uitgestelde oprichting in het krijt was getreden, maakt na betere informatie dat alles ongedaan. Op aandringen van „die van Brugge”, belooft hij over hem en over zijn nazaten zich met de zaak niet verder in te laten. Al laat hij die van Aardenburg volle vrijheid de instelling te Rome te vervolgen. De vermelding van „die van Brugge” stelt ons voor een nieuwe vraag waarop het antwoord nog moet gegeven worden. Intussen lijkt het mij reeds zeker dat de geboorteakte verleend in 1296 een geboorteakte is van een doodgeborene. En dat, waar men de geschiedenis van het Aardenburgs kapittel wil schrijven, dat kan gebeuren onder de hoofding: „Van een kapittel dat opgericht werd... en nooit bestond”.

1360 maart 10. — *Lodewijk, graaf van Vlaanderen, oorkondt dat hij afziet van de oprichting van een kapittel in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Aardenburg, waarover een geding te Rome aanhangig is.*

Wij Lodewijk grave van Vlaandren, hertoghe van Brabant, grave van Nevers, van Rethel ende here van Machline, doen te wetene allen lieden dat als wij in tiden verleden te goeder meeninghe grote begherte hadden te wesene ghestelt een college in Onser-Vrouwenkerke van onser poort van Ardemborgh, ende onse heleghe vader de paefs tonser supplicacien sine bullen nederzende om tvorseide college te makene, daerin soverre gheprocedert es bi weghe van appele dat ghedinghe derof hanghet int hof van Rome, wij tot nerenster bede ende vervolghe van onser stede van Brugge om paeis ende ruste ende om aergher te bevelene midts dat wij zindert bet gheinformeert hebben ghesyn in de zake voorseid, hebben gheaccordeert ende belooft, accorderen ende beloven bi desen presenten lettren over ons, ons hoir ende naecomms, dat wij voortan ons van den vorseiden college noch van den ghedinghe nemmermeer onderwinden zullen, ende dat wij onsen lieden van Ardemborgh noch niemen anders gheenen ondanc weten zullen dat zij haer recht volghen jeghen de fondacie van den vorseiden college, in al der manieren

dat zi bi weghe van redenen best zullen moghen. Ende dat wij ooc niemen daerteghen hulpe, troost noch confort gheven noch doen zullen in contrarien van onzen goeden lieden van Ardemborch in de zake vorseid, behouden ommer ons, onsen hoire ende nacommers in allen andren zaken onse herlicheit ende rechte, die wij ende onse voorders hebben ghehat in de kerke van Onser-Vrouwen vorseid, zonder scamp, fraude no malengien.

In orconsceipen van welken dinghen so hebben wij onsen seghel an dese lettren ghedaen hanghen.

Ghegheven te Male den tiensten dach van maerte int jaer Ons Heren dusentich driehondert neghenenvijfttech.

(*Op de plooi* :) Bi minen heere in sinen raet, daer waren mijnheere Lodewijc van Namen, de heere van Praet, de heere van Maldegheem, de heere van Dudsele, de heere van Colscamp, mester Jan Blankard, mester Testard vander Wastine ende Jan van der Zichelen, ontfanger van Vlaendren.

(*Op de rug* :) Ludovicus Nivernensis, comes Flandrie, renunciat erectioni canonicorum Ardenburgensium, cuius prosecutio fiebat in curia Romana.

Oospronkelijke oorkonde op het Archief van het bisdom te Brugge.

M. ENGLISH

HET SINT-ELOOISGASTHUIS TE BRUGGE IN 1399.

Te Brugge, in de Smedenstraat, ligt de oude en verval-
len kapel van het ambacht van de smeden (1). Bij deze
kapel behoorde vroeger ook een gasthuis voor arme sme-
den.

Daar dit gasthuis dicht bij een van de stadspoorten lag,
wordt soms beweerd dat het opgericht werd om een
onderkomen te verlenen aan de arme reizigers en bedev-
vaarders, die te Brugge toekwamen (2). Voor deze armen
bestonden in de middeleeuwen enkele tehuizen bij de
stadspoorten, alwaar zij één of twee nachten onderdak
konden vinden, en soms nog een warm avondmaal. Dit
was o.m. het geval in St.-Juliaansgasthuis bij de Boeve-
riepoort, in het gasthuis Nazaret op de Garenmarkt, in

(1) Over de geschiedenis van die kapel vindt men bijzonderheden
in *Rond den Heerd*, dl. II (1867-68), blz.3-4.

(2) A. Duclos, *Bruges, histoire et souvenirs*, Brugge, 1910,